

ФІНАНСИ, ПОДАТКОВА СИСТЕМА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 368.01

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Моїсеєнко І.В.

Дніпропетровська державна фінансова академія

Система фінансових відносин суб'єктів страхового ринку, що склалася в Україні, не в повній мірі враховує економічні інтереси суб'єктів страхового ринку, зокрема страхувальників і держави, як органу контролю і нагляду за страховою діяльністю, і не забезпечує їх взаємного узгодження. У роботі визначені суб'єкти та об'єкти державного фінансового регулювання, розглянуто складові системи державного фінансового регулювання страхового ринку. Сформульовано основні завдання державного фінансового регулювання страхового ринку. Доповнено, систематизовано та згруповано за суб'єктами регулювання основні інструменти фінансового регулювання страхового ринку. Розкрито напрями державного фінансового регулювання у сфері страхування.

Ключові слова: страховий ринок, елементи фінансового регулювання страхового ринку, функції державного фінансового регулювання страхового ринку, інструменти фінансового регулювання страхового ринку.

UDC 368.01

THE SYSTEM OF STATE FINANCIAL REGULATION OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE

Moiseenko I.V.

Dnepropetrovsk State Financial Academy

The system of the financial relationship between insurable market entities that has developed in Ukraine, does not completely take into account economic interests of the insurable market entities, especially insurers and the state, as the agency of the control and supervision of insurance activities, and does not provide their mutual agreement. There are entities and objects of the state financial regulation determined in the work and examined the system components of the state financial regulation of the insurable market. It was also defined major aims of the state financial regulation of the insurable market. In the article were added, systematized and classified the basic tools of financial regulation of the insurable market and exposed directions of the state financial regulation in the insurance.

Keywords: insurable market, components of the financial regulation of the insurable market, tools of financial regulation of the insurable market

Актуальність проблеми. Розвиток фінансового ринку України все більше набуває рис інструменту, який не тільки забезпечує безперерйну діяльність сфери виробництва, а й стає дієвим елементом інвестиційної сфери та елементом системи фінансової безпеки держави. Складовою частиною фінансового ринку країни є страховий ринок. Розвиток елементів страхового ринку йде нерівномірно, зв'язки між елементами мало досліджені, взаємовплив іноді ігнорується при прийнятті тих чи інших регуляторних заходів. Це призводить до перекосів у функціонуванні страхового ринку і, як наслідок, не забезпечує ефективного виконання головної мети страхування - надання страхового захисту.

Підвищений інтерес до страхування в період фінансово-економічної кризи закономірний, оскільки в цей час населення і підприємства більш за все потребують захисту. Необхідність створення надійної системи страхового захисту інтересів громадян нашої країни завжди була очевидною, це підтверджується природними, транспортними, техногенними та іншими ризиками. Усвідомлення громадянами нашої країни необхідності страхування може серйозно поліпшити економічну ситуацію в країні. Компенсація збитків повинна відбуватися за рахунок страхових фондів, а кошти державного бюджету, які витрачаються на виплати постраждалим, необхідно вкладати в економіку і різні соціальні програми. Тому дуже важливе значення сьогодні має державне фінансове регулювання страхової діяльності, яке в усіх країнах відрізняється жорсткими фінансовими інструментами, оскільки це пов'язано із забезпеченням стабільності соціально-економічного розвитку країни.

Формування ефективної системи державного фінансового регулювання страхового ринку є дуже складним завданням. Це, зокрема, пояснюється особливою значущістю фінансового регулювання для сучасної економіки. Залишається актуальним упровадження дієвих фінансових інструментів, які дали б змогу вітчизняним державним регулюючим органам ефективно впливати на розвиток страхового ринку. Досягти такої мети можна тільки використовуючи важелі фінансового впливу на зазначену сферу діяльності. Цим і визначена актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та розвитку страхового ринку приділяють увагу вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких В. Бігдаш [2], О. Близнюк [3], М. Згуровський [5], С. Клімова [6], С. Лужковська [9], С. Осадець [10], А. Таркуцяк [11],

В. Шахов [12], Л. Шірінян [13] та інші. Але слід зауважити, що далеко не всі питання функціонування страхового ринку знайшли своє теоретичне та практичне вирішення. Зокрема, потребує доповнення перелік інструментів фінансового регулювання страхового ринку.

Мета роботи – розгляд складових системи державного фінансового регулювання страхового ринку, виокремлення основних інститутів, що здійснюють державне фінансове регулювання страхового ринку, визначення інструментів державного фінансового регулювання страхового ринку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Із позиції системного аналізу будь яка система є складником більшої системи [5]. Страховий ринок є частиною фінансового ринку і особливою сферою економічних відносин. Деякі вчені (Шахов В.В., Бігдаш В.Д., Осадець С.С., Таркуцьк А.О.) вважають що «страховий ринок — це особливе соціально-економічне середовище і сфера економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, де формується попит і пропозиція на нього» [12, 2, 10, 11].

Відповідно страховий ринок є елементом фінансової системи держави та впливає на економіку держави шляхом забезпечення системи захисту майнових прав, інтересів громадян і підприємств; підтримання соціальної стабільності суспільства, економічної безпеки держави також є важливим фінансовим інструментом регулювання національної економіки й потужним джерелом акумулювання фінансових ресурсів для їх довготермінового інвестування в реальний сектор економіки.

Страховий ринок представляє собою досить складне явище, має свою внутрішню структурну будову та зовнішнє оточення. Його внутрішня будова, з одного боку, представлена суб'єктами страхового ринку, з іншого - страховими продуктами, що реалізуються. Зовнішнє оточення представлено ланками фінансової системи держави та сферою міжнародних фінансів, зв'язок з якими визначається за напрямками руху грошових потоків.

Страховий ринок може розглядатися як форма організації грошових відносин з приводу формування і розподілу страхового фонду для забезпечення суспільних інтересів, розвитку системи економічних відносин і страхового захисту суспільства, що складається з сукупності: 1) страховиків, що здійснюють страхування; 2) страхових посередників (агентів, брокерів) і страховиків, що беруть участь у страхуванні (перестраховувальників, товариств взаємного страхування); 3) покупців

страхової послуги (страхувальників - юридичних осіб, фізичних осіб); 4) професійних оцінювачів ризиків і збитків (андерайтерів, сюрвейєрів, аджастерів, диспашерів, аварійних комісарів; 5) об'єднань страховиків, страхувальників; 6) органів регулювання і контролю за діяльністю учасників ринку [14].

Далі розглянемо складові системи державного фінансового регулювання страхового ринку України (рис. 1).

Механізм державного регулювання є досить складним та багатоаспектним і залежить від рівня соціально-економічного розвитку в тій чи іншій країні. Для визначення механізму державного фінансового регулювання страхового ринку, насамперед, необхідно визначити мету та завдання державного фінансового регулювання страхового ринку. Метою державного фінансового регулювання страхового ринку є ефективний розподіл фінансових ресурсів серед учасників страхового ринку, поповнення бюджетів усіх рівнів, залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку, динамічний розвиток страхового ринку й економіки країни загалом.

Механізм державного фінансового регулювання страхового ринку має визначати шляхи реалізації завдань, відповідати функціям фінансового регулювання і пов'язувати між собою суб'єкти й об'єкти фінансового регулювання.

Об'єктами державного фінансового регулювання є страховий ринок і фінансові потоки на ньому, доходи і витрати учасників страхового ринку.

Суб'єктами фінансового регулювання є державні фінансові установи, що здійснюють регулювання страхового ринку.

Для реалізації поставленої мети сформулюємо основні завдання державного фінансового регулювання страхового ринку:

- підвищення конкурентоспроможності національного страхового ринку, захист конкуренції та обмеження монополії;
- розширення інвестиційних можливостей страхових компаній;
- забезпечення дії ринкових мотивацій, стимулів і регуляторів;
- забезпечення платоспроможності і фінансової надійності страхових компаній;
- забезпечення економічної відповідальності учасників страхового ринку;

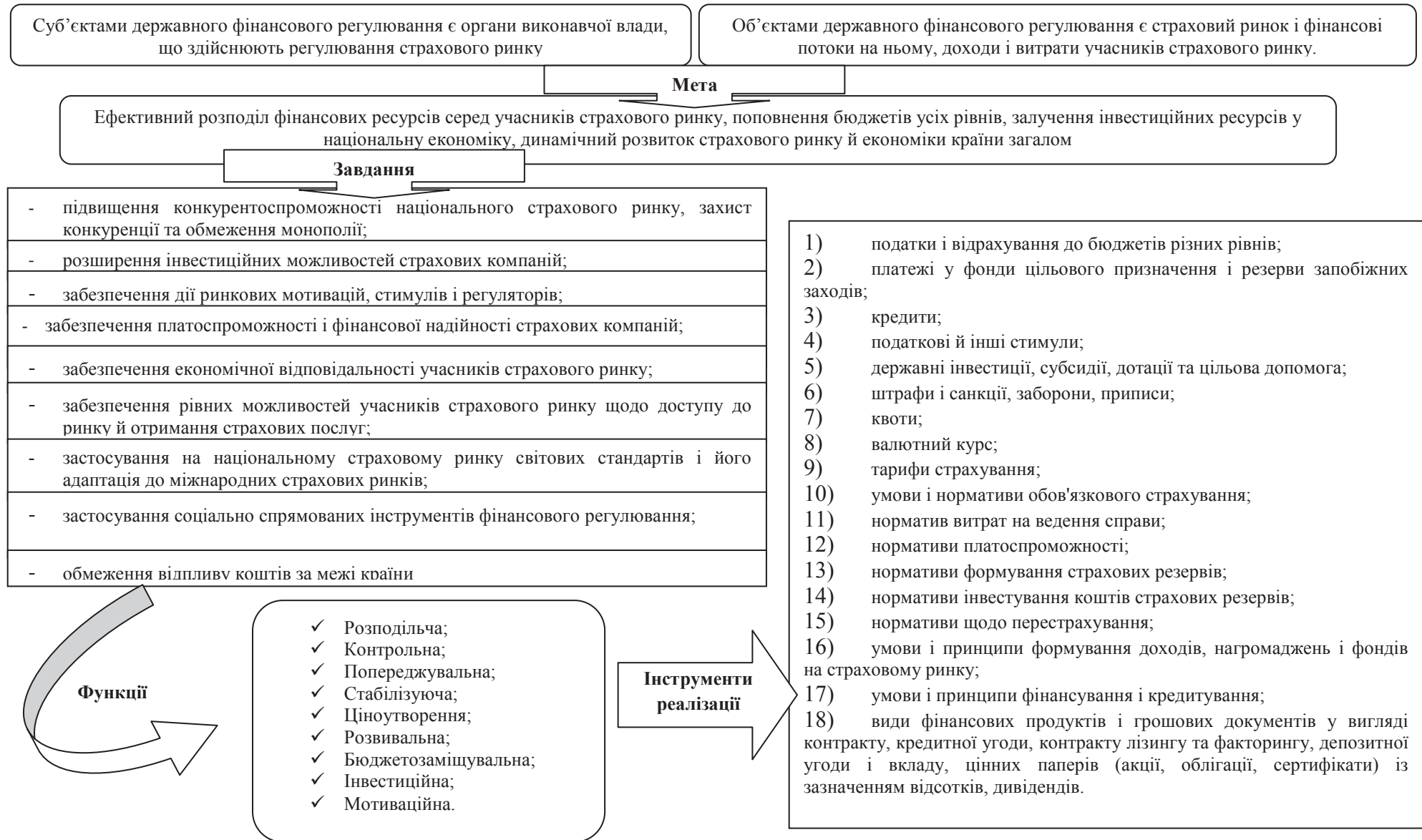


Рис.1. Концептуальна схема державного фінансового регулювання страхового ринку України

- забезпечення рівних можливостей учасників страхового ринку щодо доступу до ринку й отримання страхових послуг;
- застосування на національному страховому ринку світових стандартів та адаптація національного страхового ринку до міжнародних страхових ринків;
- застосування соціально спрямованих інструментів фінансового регулювання;
- обмеження відпливу коштів за межі країни.

Державне фінансове регулювання страхового ринку в сучасних умовах ґрунтується на функціях страхування і має відповідати основним функціям фінансової системи у ринковій економіці [8].

У теорії фінансів більшість авторів традиційно розрізняє дві основні функції фінансів - розподільну і контрольну [3], саме тому основними функціями державного фінансового регулювання будуть розподільна і контрольна функції. Водночас науковцями наголошується на важливості інших функцій фінансів у ринковій економіці - регулятивна і стимуляційна (мотиваційна) функції [6].

Також, автори виділяють важливі і специфічні для страхування функції, серед яких: превентивна або попереджувальна, інвестиційна, створення і використання страхових резервів, ризикова [9, 1].

Це дає змогу сформулювати і систематизувати функції державного фінансового регулювання страхового ринку в такому переліку:

- розподільча (акумуляція коштів юридичних і фізичних осіб у фондах та їх перерозподіл між учасниками страхового ринку, забезпечення оптимального співвідношення централізованих і децентралізованих страхових фондів);
- контрольна (контроль за дотриманням встановлених норм функціонування страхового ринку і забезпеченням соціально значимих ресурсів);
- попереджувальна (попередження та запобігання негативним явищам на страховому ринку);
- стабілізуюча (забезпечення стабільних умов функціонування страхового ринку, мінімізація ризиків учасників страхового ринку);
- ціноутворення (вплив через податки, тарифи і нормативи на формування ціни на страховому ринку);
- розвивальна (забезпечення різноманітності страхових послуг, конкурентність економічного середовища, розвиток страхового ринку загалом);

- бюджетозаміщувальна (часткове перенесення бюджетного навантаження на страховиків);
- інвестиційна (залучення інвестиційних ресурсів страхових компаній у реальну економіку);
- мотиваційна (створення стимулів для страхування і ведення страхового бізнесу).

Забезпечення стабільності соціально-економічного розвитку країни та фінансове регулювання страхового ринку суттєво пов'язані з дієвими фінансовими інструментами [7]. Досягнення поставленої мети та вирішення окреслених завдань відбувається за допомогою системи фінансових інструментів.

Доцільно розглядати поняття «інструменти фінансового регулювання страхового ринку» як більш широке поняття, яке включає не лише фінансові інструменти, а й важелі, правила, методи, засоби або прийоми, норми і нормативи, що застосовує держава для динамічного розвитку страхового ринку, забезпечення пропорційності господарювання і забезпечення захисту майнових інтересів учасників страхового ринку, соціальних компенсацій. Наприклад, інструментами в такому розумінні можуть бути банківський відсоток, кредит, податок, тощо. За аналогією можна говорити про «інструменти адміністративного регулювання страхового ринку» або «інструменти правового регулювання страхового ринку», тобто про інструменти різних форм регулювання страхового ринку.

Фактичне застосування інструментів фінансового регулювання страхового ринку приводить до перерозподілу грошових коштів і фінансових ресурсів між учасниками страхового ринку.

Основні інструменти фінансового регулювання страхового ринку наведено на рис. 1. Таким чином, враховуючи основні інструменти фінансового регулювання страхового ринку можна визначити основні інститути, що здійснюють державне фінансове регулювання страхового ринку (табл. 1).

Основним державним органом, що здійснює державне фінансове регулювання страхового ринку, є Кабінет Міністрів України (визначає близько половини інструментів фінансового регулювання). Нацкомфінпослуг переважно виконує роль посередника - контролера на страховому ринку (умови і принципи фінансування і кредитування; штрафи і санкції, заборони, приписи).

Таблиця 1 – Основні інститути, що здійснюють державне фінансове регулювання страхового ринку України та фінансові інструменти, які вони використовують

Суб'єкт регулювання	Інструменти фінансового регулювання страхового ринку
Кабінет Міністрів України	нормативи платоспроможності; нормативи інвестування коштів страхових резервів; нормативи формування страхових резервів; нормативи витрат на ведення справи за обов'язковими видами страхування; квоти і нормативи щодо перестраховування; умови і принципи формування доходів та нагромаджень на страховому ринку; тарифи страхування за обов'язковими видами страхування; умови і правила обов'язкового страхування; розмір плати за видачу ліцензій; державні інновації, субсидії, дотації і цільова допомога
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	штрафи і санкції; умови і принципи фінансування та кредитування (за погодженням з Національним банком України); норми платежів у резерви попереджувальних заходів; регламентація процедури банкрутства страховиків
Державна фіскальна служба	податки і відрахування до бюджетів різних рівнів; штрафи і санкції, заборони, приписи; податкові й інші стимули
Антимонопольний комітет України	штрафи і санкції, заборони та приписи
Національний банк України	кредити, валютний курс

Слід зазначити, що сформульовані мету та завдання неможливо досягнути виключно за рахунок державних зусиль, оскільки держава неспроможна мобілізувати достатню кількість інструментів розвитку, в умовах відкритості щодо глобальних процесів у страхуванні. Їх можна досягнути тільки спільними зусиллями держави, суб'єктів страхового ринку й громадянського суспільства [4].

Нинішні ринкові умови підтверджують необхідність не тільки удосконалення чинних, а й пошуку нових інструментів для регулюючих систем. Наведений вище перелік інструментів фінансового регулювання страхового ринку пропонується доповнити новими інструментами фінансового регулювання: умовами мікрострахування, нормами капіталізації, нормативними показниками конкуренції страховиків і конкурентоспроможності страхового ринку, регламентацією процедури банкрутства страхових компаній.

Досвід інших країн, наприклад, країни Східної та Південної Азії, Латинської Америки, де мікрострахування вже реалізовано, показує, що з позиції державного регулювання було б доцільним зобов'язати традиційних страховиків (особливо новостворених) також обов'язково надавати мікрострахові продукти, що дасть змогу охопити соціально незахищені та малозаможні верстви населення. Інший шлях полягає в

наданні можливості створювати нові мікрострахові компанії з невеликим статутним капіталом [15]. Такі компанії можуть бути мобільними, ефективно працювати, а отже, потребують підтримки при створенні, заохоченні і, зокрема, зниженні вимог до розмірів їхнього статутного капіталу.

На ринку України діють проблемні компанії з розмірами активів суттєво меншими за розмір статутного капіталу. Це означає, що такі страховики не мають достатніх ресурсів для здійснення страхової діяльності, що може призвести до відкликання їхніх ліцензій. Крім того, можна спостерігати, що вже у 2010 році близько 30 страховиків мали активи менші за норму - 1 млн. євро для сплаченого статутного капіталу, що відповідно становив 10 млн. грн. (курс євро - приблизно 11 грн. за один євро). Виявлена проблема пояснюється малим розміром власного капіталу. Це пов'язано з тим, що на момент створення страховика розмір статутного капіталу визначався за курсом, котрий діяв на той час. Вітчизняне законодавство не вимагає перерахунку розміру статутного капіталу з часом й відповідно його розмір може залишатися без змін протягом багатьох років після створення страхової компанії і з часом не відповідати чинним вимогам до мінімального статутного капіталу. Зрозуміло, що вартість такого капіталу під впливом інфляційних процесів у довгостроковому періоді зазнає суттєвих змін, а саме зменшення, і тому вимагає додаткової уваги. З огляду на це пропонується відповідне вирішення зазначеної проблеми, тобто, доцільно переглядати розміри статутного капіталу страховиків відповідно до чинних вимог кожні п'ять років після їх утворення. Такий термін перегляду збігається з мінімальним темпом змін страхового законодавства у ЄС і враховує, що зміна розміру статутного капіталу завжди потребує часу для виконання всієї процедури (зборів акціонерів, випуску акцій, продажу акцій тощо) [13].

Проблема необхідності врахування межі капіталізації стала зрозумілою після останньої фінансової кризи 2008 року, це пов'язано з проблемою впливу розміру активів страхових компаній на їх роботу і рівнем відповідних державних вимог до страховиків. Виявилось, що найбільші банки і страховики розрослися до такого розміру, що їх банкрутство просто неможливе без збитку для фінансової системи загалом. Наприклад, під час останньої світової кризи уряд США був вимушений витратити сотні мільярдів доларів на допомогу компанії

AIG (страховик життя), аргументуючи це тим, що його падіння призвело б до руйнівних ефектів для економіки країни загалом. Із цих позицій стає зрозумілою доцільність уведення обмеження на максимальні розміри активів страховиків, що працюють на ринку.

З позиції державного регулювання розробка сучасних комплексних методик оцінки конкурентоспроможності страхового ринку, що базуватиметься на багатофакторних моделях, дасть змогу уповноваженим органам країни здійснити адекватне оцінювання та визначити оптимальний рівень конкуренції і дієздатність структури страхового ринку. У колі фахівців та у суспільстві нині існує чітке розуміння того, що саме конкуренція може стати одним із головних чинників сталого економічного зростання країни.

Також, світова фінансова криза 2008–2009 рр. показала, що банкрутство надвеликих фінансових компаній і страховиків може мати руйнівні наслідки не лише для страхового ринку, а й для економіки загалом. Із цих позицій аргументовано необхідність регламентації розмірів активів страховиків – обмеження максимальних розмірів активів страховиків, що діють на страховому ринку, згідно з яким активи будь-якого страховика мають бути меншими за 30 % активів усіх страховиків на ринку.

Отже, основними напрямками державного фінансового регулювання у сфері страхування є:

- формування інфраструктури страхового ринку;
- формування та розвиток страхового ринку, заснованого на поєднанні інтересів його учасників;
- забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності страховиків для безперебійного здійснення страхових виплат за укладеними договорами страхування;
- зниження навантаження на бюджет у частині забезпечення страхового захисту населення;
- зростання страхових інвестицій у національну економіку;
- формування системи антимонопольного регулювання з метою захисту конкуренції на страховому ринку;
- удосконалення податкового регулювання головних учасників страхового ринку;
- гармонізація і вдосконалення страхового законодавства.

Висновки: Підвищення ефективності фінансового регулювання страхового ринку України має досягатись через використання відповідного механізму, зміст складових якого визначається сукупністю таких взаємопов'язаних елементів: методи, інструменти, форми і заходи з реалізації фінансового регулювання.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження було визначено, що: страховий ринок є невід'ємним елементом ринкової економіки, який виступає одночасно сегментом фінансового ринку, оскільки страхові компанії є інституціональними інвесторами; основними функціями державного фінансового регулювання страхового ринку є розподільча, контрольна, превентивна або попереджувальна, інвестиційна та ризикова; перелік інструментів фінансового регулювання страхового ринку рекомендується доповнити: умовами мікрострахування, нормами капіталізації, нормативними показниками конкурентоспроможності страхового ринку, регламентацією процедури банкрутства страхових компаній; основним державним органом, що здійснює державне фінансове регулювання страхового ринку, є Кабінет Міністрів України.

Вітчизняне страхове законодавство не вимагає перерахунку розміру статутного капіталу із часом. Це означає, що його розмір може залишатися незмінним протягом багатьох років після створення страхової компанії і з часом може не відповідати чинним вимогам до мінімального статутного капіталу. Проблему знецінення в часі фіксованого розміру статутного капіталу можливе шляхом перегляду розміру статутного капіталу страховиків відповідно до діючого курсу валют і чинних вимог кожних п'ять років з початку діяльності. Така пропозиція потребує законодавчого унормування. Це дасть змогу створити рівні умови для всіх вітчизняних страхових компаній, що функціонують на страховому ринку.

Впровадження мікрострахування як нового інструменту регулювання страхового ринку удосконалює програми страхування в контексті посилення соціального захисту.

Ринкова система економічних відносин в сфері страхування в Україні зумовлює необхідність налагодження взаємозв'язків між елементами страхового ринку, тобто ефективній організації надійного страхового захисту усіх суб'єктів ринку. Налагоджена система страхування забезпечить безперервність національного виробництва, соціальний захист населення, економічну стабільність та активізацію інвестиційних процесів у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич Л.М. Оптимізаційна модель фінансового механізму соціального страхування в Україні [Текст] / Л.М. Бабич, Л.І. Васечко // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - №1 (91). - С. 158-170.
2. Бігдаш В.Д. Страхування / В.Д. Бігдаш. - К.: МАУП, 2007. - 448 с.
3. Близнюк О.П. Фінанси : навчальний посібник / О.П. Близнюк, Л.І. Лачкова, В.І. Оспіщева та ін.; за ред. В.І. Оспіщева. - К.: Знання, 2006. - 415с.
4. Виговська В.В. Концептуальні підходи щодо розвитку страхового ринку України [Текст] / В.В. Виговська, Торб'як М.П. // Науковий вісник ЧДІЕУ. - 2013. - №1 (17). - С. 160-165.
5. Згуровський М.З. Основи системного аналізу : підручник / М.З. Згуровський, Н.Д. Панкратова. - К.: Видавнича група ВНУ, 2007. - 543 с.
6. Клімова С.В. Функції фінансів: сучасний стан і перспективи розвитку [Текст] / С.В. Клімова // Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління». – Харків : Видавництво Харківського Регіонального Інституту Національної Академії Державного Управління «Магістр». - 2010. - Т.1 (28). - 444 с.
7. Лондар С.Л. Особливості фінансово-економічних кризових явищ в Україні та можливості їх регулювання [Текст] / С.Л. Лондар // Казна України : всеукраїнське видання. - 2009. - №3. С. 5-7
8. Лондар С.Л. Уточнення фінансово-економічних дефініцій у контексті посткризових реалій [Текст] / С.Л. Лондар // Фінанси України. - 2012. - №12. - С. 69-78.
9. Лужковська С.І. Фінансове право: навчальний посібник / С.І. Лужковська. - К.: КНТ, 2010. - 296 с.
10. Осадець С.С. Страхування : підручник / Керів. авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець, д-р, екон. наук, проф. - К.: КНЕУ, 1998. - 528 с.
11. Таркуцяк А.О. Страхування: навч. посібник/ А.О. Таркуцяк. - К.: Видавництво Європ. ун-ту фінансів, інформац. систем, менеджменту і бізнесу, 1999. - 115 с.
12. Шахов В.В. Страхование / В.В. Шахов. - М. : ЮНИТИ, 2003. - 311 с.
13. Шірінян Л.В. Вплив розмірів страхових компаній на ефективність діяльності і розподіл на ринку страхових послуг в Україні [Текст] / Л.В. Шірінян // Економіка і прогнозування. - 2011. - № 4. - С. 97-105.
14. Шірінян Л.В. Економічна сутність фінансового регулювання страхового ринку [Текст] / Л.В. Шірінян // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. - 2012. - №2(12). - С. 95-100.
15. Шірінян Л.В. Метод раціоналізації формування статутного фонду страхових компаній України [Текст] / Л.В. Шірінян // Економіка України. - 2006. - № 11. - С. 27-35.